УДК 340.11

ЗМІСТ, СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЙ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Довганич Василь Антонович,
кандидат юридичних наук, начальник управління кадрового забезпечення Головного управління національної поліції у Львівській області,
м.Івано-Франківськ, вул. Д.Дудаєва, 30Б/34, Україна, 76000, e-mail: skorpio8008@gmail.com
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-3933-9007

Мета. *Метою нашого дослідження є визначення змісту, структури та функцій правової ідеології в контексті її історико-правового вивчення.* ***Методика.*** *Методика включає комплексний аналіз та узагальнення теоретичного та джерельного матеріалу і подальшого формулювання відповідних висновків та рекомендацій. Для об'єктивності дослідження, використано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних, спеціально-історичних та філософських методів наукового пізнання, принципи об'єктивності, системності і всебічності.* ***Результати.*** *Встановлено, що правова ідеологія є сукупністю юридичних ідей, теорій, поглядів, які в концептуальному, систематизованому вигляді відображають і оцінюють правову реальність. Практична значимість правової ідеології, розкривається через її місце у структурі правової політики. Через неї концентровано відображаються основні досягнення в сфері права і фіксовані форми бажаного правового майбутнього. Правова ідеологія має вплив на свідомість і волю людини різними способами: моральними, ціннісними, нормативними.* ***Наукова новизна.*** *В роботі систематизовані основні погляди теоретиків та філософів права стосовно змісту, структури та функцій правової ідеології, а також визначено специфічні риси вивчення її генези в конкретну історичну епоху.* ***Практична значимість.*** *Результати дослідження можуть бути використані у подальших історико-правових та філософсько-правових дослідженнях, підготовці спецкурсів.*

Ключові слова: *правова ідеологія, правова система, правова культура, система цінностей, історико-правові дослідження, правова політика, модель правового життя.*

Vasyl Dovhanych
candidate of jurisprudence, Head of Personnel Department of the Main Directorate of National Police in Lviv Oblast,
Ivano-Frankivsk, street. D.Dudaieva, 30B/34, 76000, Ukraina,
e-mail: skorpio8008@gmail.com

CONTENTS, STRUCTURE AND FUNCTIONS OF LEGAL IDEOLOGY

Purpose. *The purpose of our study is to determine the content, structure and functions of legal ideology in the context of its historical and legal study.* ***Method.*** *The methodology includes a comprehensive analysis and synthesis of theoretical and source material and further formulation of the relevant conclusions and recommendations. For the objectivity of the study, a complex of general scientific, special-legal, special-historical and philosophical methods of scientific knowledge, principles of objectivity, systemicity and comprehensiveness are used.* ***Results****. It is established that legal ideology is a set of legal ideas, theories, views, which in a conceptual, systematic form reflect and assess the legal reality. The practical significance of legal ideology is revealed through its place in the structure of legal policy. Through it, the main achievements in the field of law and fixed forms of the desired legal future are concentrated. Legal ideology has an effect on the consciousness and will of man in various ways:*

© Довганич В.А., 2019

moral, value, normative. ***Scientific novelty.*** *In this paper, the main views of the theorists and philosophers of law are systematized in relation to the content, structure and functions of legal ideology, as well as specific features of the study of its genesis in a particular historical epoch.* ***Practical significance.*** *The results of the study can be used in further historical-legal and philosophical-legal studies, preparation of special courses.*

Key words: *legal ideology, legal system, legal culture, system of values, historical and legal research, legal policy, model of legal life.*

Постановка проблеми. Розвиток національної правової системи неможливий без доктринально обґрунтованої і послідовно закріпленої в системі юридичних норм і інститутів правової ідеології, для дієвості якої недостатньо простого офіційного закріплення певних ідей в формальних джерелах права. Необхідно, щоб правові ідеї реально здійснювали свій вплив на свідомість і поведінку суб'єктів правової системи за допомогою встановлення і актуалізації комплексу цінностей, формування уявлень відповідної орієнтації правової поведінки.

У зв’язку з цим актуальним є вивчення правової ідеології, як ціннісно-цільової «системи координат», здатної формувати сприйняття певних видів юридичної діяльності і юридичних інститутів, як ціннісно значущих і цілеспрямованих, не тільки в рамках юридичної спільноти, а й для всього суспільства в цілому. У свою чергу ціннісно-цільові «рамки» здатні формувати цілеспрямований пошук адекватних юридичних засобів для вирішення соціальних ситуацій, що входять в предмет правового регулювання. Саме в цьому полягає організуючий потенціал правової ідеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий аналіз правової ідеології пов’язаний із дослідженням ґенези феномену ідеології та її наукового осмислення. Сьогодні накопичено багато даних і розроблено теорій у дослідженні правової ідеології у кожному з аспектів на певних рівнях. Але залишається невирішеним завдання їх синтезу, який потребує використання даних філософських, економічних, історичних, юридичних та інших наук.

Дослідження феномена правової ідеології у юридичній науці ґрунтується на наукових доробках філософів, політологів, соціологів, які першими звернулися до дослідження ідеології й зробили спроби її осмислення. Перший інтерес до проблем ідеології з’являється у XIV ст., зі спроб розмежування релігійного світогляду й раціонального знання про суспільство, державу та право. Основні принципи ідеології сформовано у працях Т.Гоббса, Дж.Локка, Ш.Монтескє, Д.Остін, Ж.-Ж.Руссо. Черговим етапом у розвитку вчення про ідеологією стало XIX ст., а найвідомішими дослідниками були Д. де Трасі (ввів термін «ідеологія»), М.Вебер, К.Мангейм, Д.Бел. Критичне розуміння співвідношення права і ідеології, ролі та цілі, яким служить ідеологія, викладені в роботах Карла Маркса та Фрідріха Енгельса. Новим етапом у дослідженні ідеології стає XX ст., що пов’язано з пошуком нових ідеологічних цінностей для суспільного розвитку. Проблеми ідеології активно розробляються Р.Ароном, Д.Беллом, К.Поппером, П.Ріккером, М.Фріденом. Американський учений Т. Парсонс відзначав здатність ідеології згуртовувати людей, а Д. Белл вважав, що ідеологія поєднує різні види емоційної енергії та спрямовує їх у політику [4; 9].

Серед сучасних українських вчених, правова ідеологія є об’єктом наукових пошуків Т.Андрусяка, В. Бабкіна, М. Гуренка, О. Зайчука, М. Костицького, А.Луцького, М. Недюхи, Н. Оніщенко, О. Скакун, О. Скрипнюка, Ю. Шемшученка та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення змісту, структури та функцій правової ідеології в контексті її історико-правового вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практична потреба історико-правового та порівняльно-правового дослідження правової ідеології може бути виражена в трьох основних моментах.

По-перше, доктринально пророблена і ясно сформульована правова ідеологія здатна в досить короткі терміни організувати професійну свідомість юридичного корпусу в рамках національної правової системи і тим самим консолідувати юридичну спільноту [7, с. 79].

Без розвиненої правової ідеології і комплексного дослідження ідейних засад правової культури неможливе формування стійких корпоративних традицій юридичної спільноти і подолання різноманітних дефектів правосвідомості, що неминуче впливають на всі види юридичних практик.

По-друге, концептуально обґрунтована правова ідеологія здатна чітко вказати пріоритети і напрямки у розвитку політики права, що, зокрема, дозволить усунути численні внутрішні протиріччя в системі національного права, підвищити його загальносоціальну і спеціально-юридичну ефективність.

По-третє, розвинена правова ідеологія здатна підвищити значення права як соціального регулятора суспільної свідомості і тим самим сприяти розвитку більш цивілізованих форм вирішення соціальних конфліктів [4, с. 104]. Правове регулювання як цілеспрямований вплив на загальноправовой предмет за допомогою спеціально-юридичних засобів не здатен бути ефективним поза системою тих ідей і цінностей, які задають мету такому впливу, виражають соціальну і спеціально-юридичну цінність права як унікальної системи соціального регулювання. Логічний і техніко-юридичний зміст права не здатні стабілізувати національну правову систему і легітимізувати центральну частину системи права в суспільній правосвідомості – оскільки ці функції здатна виконати тільки правова ідеологія.

Сьогодні ідеологія розуміється не як наука про ідеї, а самі ідеї, а передусім ідеї певного роду. Ідеологія – це ідеї, мета яких не епістемічна, а політична. Таким чином, існує ідеологія, яка підтверджує певну політичну точку зору, служить інтересам певних людей або виконує функціональну роль щодо соціальних, економічних, політичних та правових установ. А той факт, що ідеологія є орієнтованою на дії, вказує на її роль не в тому, щоб зробити реальність прозорою, а мотивувати людей робити чи не робити певні речі.

Передумовами формування правової ідеології є такі обставини:

- факт існування держави, яка об'єктивно потребує світоглядної концепції (системи поглядів) на право, законодавство, політику, владу і інші феномени правової дійсності;

- наявність у суспільстві соціальних структур (груп, націй, колективів, корпорацій і т.п.), для яких правова ідеологія здатна виступати об'єднуючим і спрямовуючим, ментально-культурологічним початком їх самоідентичності; правова наступність, яка обумовлює сприйняття загальносвітових тенденцій і правових ідеологій певного типу;

- необхідність регулювання соціальних відносин шляхом впливу через правову ідеологію на правову політику держави, правотворчість; наявність ідей, цінностей і норм, які об'єктивно потребують оформлення засобами правової ідеології [3, с. 17].

Правова ідеологія формується в результаті науково-теоретичного відображення правової дійсності, на основі узагальнення та розвитку найбільш відомих і значущих державно-правових теорій минулого та сучасності, вивчення основних закономірностей становлення, розвитку й функціонування держави та права [2, с. 104]. Для правової ідеології характерне цілеспрямоване наукове осмислення права не на рівні його окремих проявів, а як цілісного явища, яке має свою власну цінність. Потреба в ідеології закладена самою закономірністю функціонування суспільства та необхідністю пошуку загальнонаціональних духовних орієнтирів, спроможних консолідувати

суспільство. Основним завданням правової ідеології є формування правової свідомості, культури окремих суб'єктів і суспільства в цілому, підвищення рівня їх правових знань [8, с. 207].

Еволюція ідеології відбувається в тісному взаємозв'язку з іншими суспільно-політичними факторами. Це обумовлює її багаторівневість, оскільки право пов'язане практично зі всіма сферами суспільного життя У процесі розвитку правової ідеології надзвичайно важливу роль відіграють не лише правові чинники, а й моральні. Останні, доповнюють і вдосконалюють ті аспекти, які не можуть повною мірою бути розвинені правом чи законодавством [11, с. 16-17].

Суть правової ідеології найбільш доцільно розкривати через характеристику її структури, тобто шляхом аналізу її окремих елементів, що в подальшому дасть змогу розкрити її функції.

Внутрішню структуру правової ідеології, дають можливість визначити системний, структурний і функціональний підходи.

Традиційно виділяють наступні структурні елементи правової ідеології: а) поняття і уявлення про право і правові явища суспільства; б) юридичні ідеї, категорії, спрямовані на розкриття сутності та законів розвитку правового життя; в) теорії і вчення, що характеризують правову систему в розвитку; г) погляди світоглядного порядку, де панують юридичні доктрини [3; 4; 6; 7].

Будь-яка правова ідеологія розробляється як цілісна система ідей, цінностей, принципів, «проектів», «програм». Її внутрішня єдність забезпечується цілями, і об'єктом – свідомістю адресатів, на яку здійснюється вплив. Створення правової ідеології передбачає конструювання з правових ідей цілісної, узгодженої системи за рахунок опрацювання внутрішніх зв'язків між ними на основі правового ідеалу і його ставлення до існуючої правової системи. Внутрішні зв'язки, що забезпечують єдність структури правової ідеології, повинні бути обґрунтовані з позиції цінностей, що превалюють в правосвідомості адресатів.

У структурі правової ідеології можна виділити, щонайменше, чотири рівні:

1) фундаментальний рівень правових цінностей, визначається пануючими філософськими вченням. Він встановлює первинні орієнтири розвитку правової системи. Цей рівень відзначається позитивною оцінкою принципів права, сприйняття їх легітимними з позиції суспільної моралі, релігійних уявлень;

2) концептуально-програмний рівень, на якому створюються «проекти» належного устрою правової системи в цілому, даються оцінки її сучасного стану і розробляються «програми» такого розвитку правової системи, за якого вона максимально наблизиться до правового ідеалу;

3) професійно-юридичний рівень, представлений ідеями, цінностями, принципами та концепціями, які сформувались в результаті діяльності юристів. Він є формою вираження ціннісно-цільових структур юридичної спільноти і догми права;

4) повсякденний рівень виражений переконаннями, установками, оцінками правової системи з позиції масової свідомості. Повсякденний рівень визначається особливостями історичного розвитку народу, культурою, національними особливостями, специфікою політико-правової ситуації та іншими факторами [6, с. 300].

Стосовно індивідуальної правосвідомості правова ідеологія вказує, яке відношення до діючого права є належним і бажаним, тим самим роблячи істотний вплив на правову психологію; наказує, яка повинна бути роль права в культурних і господарських видах діяльності людини.

Правова ідеологія має декілька особливостей: по-перше сукупність ідей і переконань, які є до певного рівня спотвореними або помилковими (ідеологія протиставляється науці; ідеологічний погляд, на відміну від наукового, не потребує доказування, оскільки не може бути доказаним). Відповідно, ідеологія у цьому контексті набуває характеру суб'єктивності, а наукове знання повинно бути об'єктивним. Тобто ідеологія приймається людьми на віру; по-друге завданням

правової ідеології є формування правової свідомості, правової культури окремих суб'єктів і суспільства в цілому, підвищення рівня їх правових знань; по-третє спрямованість правової ідеології до реалізації своїх фізичних можливостей через різноманітні форми свідомості, щоб стати мотивом практичної діяльності суспільства, народу [4].

У науковій літературі виділяють такі риси правової ідеології:

1) системність, оскільки ідеологія є сукупністю ідей і водночас задає стратегічний напрям і межі дій носіїв ідеології.

2) духовно-практичний характер, що виявляється у її раціональності, практичному спрямуванні.

3) змістовий аспект: правова ідеологія це симбіоз уявлень, понять, теорій, які створюють організаційну, мобілізаційну та інформаційну базу розвитку суспільства і завжди розвивається паралельно з суспільством. Змістовний аспект ідеології будується на різноманітності суспільних інтересів осіб, що беруть участь у державній владі або претендують на цю участь. В ідеології не скільки розкривається поняття держави і права, скільки закріпляється державна влада у цьому соціумі.

4) функціональний аспект: виконує інтегруючу, пізнавальну, організаційну функції [10, с. 51-53].

Зрештою можна зробити висновок що основною ознакою правової ідеології є формування, актуалізація, спрямування, структурування і виправдання певних способів чи напрямів одних видів діяльності і засудження інших. У рамках ідеології (тобто в контексті усвідомлення людьми власного ставлення до дійсності, а також сутності соціальних проблем і конфліктів) містяться цілі та програми активної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну існуючих суспільних відносин.

Правова ідеологія є тією формою, через яку суспільство сприймає і оцінює доктринальні і догматичні побудови юридичної спільноти: трансляція спеціально-юридичних знань в суспільну систему можлива або через філософію права, або через правову ідеологію, яка редукує спеціально-юридичне знання до тих форм, які можуть засвоюватися суспільною свідомістю, безпосередньо обумовлювати сприйняття правової дійсності і відповідні поведінкові установки.

Функціональність правової ідеології є проявом правового впливу на суспільне життя. Цей вплив характеризується певними шляхами, формами, способами, реалізацією принципів права у діяльності офіційних інституцій, а також нормативними, моральними, психологічними та іншими чинниками.

Головне призначення самої ідеології, полягає у здійсненні регулятивно-управлінського, стабілізуючого впливу на життєдіяльність соціуму, його окремих сфер, поведінки людини. Вона впливає на волю і свідомість людей, але на відміну від права – регулятора суспільних відносин, правова ідеологія надає цей вплив різними способами: моральними, ціннісними, нормативними і навіть чуттєвими (правові установки, очікування, правові устремління і т.п.) [5, с. 28]. Правова ідеологія обґрунтовує й оцінює існуючі та виникаючі правові відносини, законність і правопорядок.

Виходячи із загальних функцій правосвідомості, виділяють такі основні функції правової ідеології:

1) пізнавальна функція (ідеологія відображає об'єктивно існуючий стан суспільного життя: соціальну структуру, диференціацію інтересів різних верств населення, розстановку політичних сил, провідні історичні тенденції суспільного розвитку, стан правової свідомості і т. п.), яка полягає в трансляції соціальним суб'єктам певної сукупності юридичних знань, які є результатом професійної інтелектуальної діяльності;

2) регулятивна функція, яка здійснюється за допомогою правових установок і ціннісно-правових орієнтацій, що синтезують різні джерела правової активності, і полягає в управлінні суспільними відносинами;

3) репрезентативна (ідеологія представляє інтереси певних суб'єктів права);

4) прогностична функція (функція моделювання), що складається в формуванні певних моделей (правил) поведінки, які оцінюються правосвідомістю як належні, соціально необхідні (норми права, по суті, є продуктом правосвідомості, тому, виступаючи ідейним джерелом права, правова ідеологія як ключовий елемент правосвідомості виконує прогностичну функцію [1]).

5) спонукальна (мотивуюча) функція (ідеологія спонукає колективну волю до дії, до інтенсивної політичного життя за допомогою цілеспрямованого впливу на масову свідомість);

6) консолідуюча (інтегративна) функція (ідеологія об'єднує людей навколо певних ідеалів і цінностей, підпорядковує їх суспільно-політичну діяльність конкретної політичної програми з метою задоволення спільних інтересів);

7) аксіологічна функція правової ідеології спрямована на формулювання і пропагування правових цінностей та ідеалів, які покликані виступати орієнтирами для суспільного розвитку. Спрямована на дослідження сфери сущого та ціннісного. У цій аксіологічній площині таке співвідношення виражає ідею необхідності постійного вдосконалення таких, що практично склалися, та реально діючих форм ідеології права, яка як явища дійсності, що розвивається, поділяють її досягнення та недоліки і завжди далекі від ідеального стану. До того ж, у процесі історичного розвитку оновлюється, збагачується і конкретизується сам зміст правової ідеології, увесь комплекс правових цілей та цінностей.

Висновки. Таким чином, правова ідеологія це складне поліфункціональне явище, яке відіграє важливу роль у розвитку суспільства. Будучи складовою правової свідомості, правова ідеологія є сукупністю юридичних ідей, теорій, поглядів, які в концептуальному, систематизованому вигляді відображають і оцінюють правову реальність. Практична значимість правової ідеології, розкривається через її місце у структурі правової політики. Через неї концентровано відображаються основні досягнення в сфері права і фіксовані форми бажаного правового майбутнього. Вона виступає як ціннісно-фіксована модель правового життя і основних тенденцій її розвитку. Дія правової ідеології базується на її нормативності, включеності у правову систему, здатності бути регулятором правового життя індивіда. Вона має вплив на свідомість і волю людини, але на відміну від права – регулятора суспільних відносин, правова ідеологія здійснює вплив різними способами: моральними, ціннісними, нормативними.

Список використаних джерел

1. Андрусяк Т. Правова ідеологія: поняття та суть. *Інтернетвидання Юриспруденція онлайн* URL: http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=277.
2. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 240 с.
3. Калітинський В.М. Філософсько-правові аспекти правової ідеології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія право. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 3. С. 15-18.
4. Луцький А. І. Формування та розвиток правової ідеології в Україні: [монографія]. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015. 312 с.
5. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: моногр. К.: «МП Леся», 2012. 400 с.
6. Недюха М. Правова ідеологія: основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття. *Публічне право* № 3 (7) (2012). С. 299-306.

7. Рене Д. Основные правовые системы современности / Перевод с французского доктора юридических наук профессора В.А.Туманова. Москва: Прогресс, 1988. 279 с.
8. Теорія держави і права: Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Онищенко. К: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
9. Типи і види правової ідеології. URL: http://um.co.ua/8/8-13/8-138232.html.
10. Цыганкова Д.Ю. Правовая идеология и информационная функция государства: теоретико-правовой аспект: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2012. 182 с.
11. Шевченко А. Є. Правова (конституційна) ідеологія як важлива складова державно-правового розвитку України (стаття 2). *Трипільська цивілізація*. 2012. № 8. С. 16-20.

References

1. Andrusiak, T. Pravova ideolohiia: poniattia ta sut. Internetvydannia Yurysprudentsiia onlain. Retrieved from http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=&d=277.
2. Volynka, K. H. (2003) *Teoriia derzhavy i prava: Navch. posib*. K.: MAUP, 240 s.
3. Kalitynskyi, V. M. (2014) Filosofsko-pravovi aspekty pravovoi ideolohii. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia pravo*. Vyp. 29. Ch. 2. T. 3. S. 15-18.
4. Lutskyi, A. I. (2015) *Formuvannia ta rozvytok pravovoi ideolohii v Ukraini* : [monohrafiia]. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte, 312 s.
5. Nediukha, M. P. (2012) *Pravova ideolohiia ukrainskoho suspilstva: monohr*. K.: «МР Lesia», 400 s.
6. Nediukha, M. (2012) Pravova ideolohiia: osnovni teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia poniattia. *Publichne pravo* № 3 (7). S. 299-306.
8. Rene, D. (1988) *Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti* / Perevod s francuzskogo doktora juridicheskih nauk professora V.A.Tumanova. Moskva: Progress, 279 c.
9. Teoriia derzhavy i prava: Akademichnyi kurs: Pidruchnyk / Za red. O.V. Zaichuka, N.M. Onyshchenko. K: Yurinkom Inter, 2006. 688 s.
9. Typy i vydy pravovoi ideolohii. Retrieved from http://um.co.ua/8/8-13/8-138232.html.
10.Cygankova, D.Ju. (2012) Pravovaja ideologija i informacionnaja funkcija gosudarstva: teoretiko-pravovoj aspekt: diss. kand. jurid. nauk: 12.00.01. M., 182 s.
11.Shevchenko, A. Ye. (2012) Pravova (konstytutsiina) ideolohiia yak vazhlyva skladova derzhavno-pravovoho rozvytku Ukrainy (stattia 2). *Trypilska tsyvilizatsiia*. № 8. S. 16-20.

Надішла до редакції 21 травня 2019 р.